

به نام

«یگانۀ هستی آفرین»

۱۳۸۶ / ۱۲ / ۱۴

۹۴۷۵

بسمه تعالی

دانشگاه یزد
مجتمع هنر و معماری
گروه معماری

پایان نامه جهت اخذ درجه ی کارشناسی ارشد

عنوان:

فهم «حصار»

اساتید راهنما:

آقای دکتر محمود رازجویان

آقای دکتر محمدحسین آیت اللهی

پژوهش و نگارش:

الهام خواجه پور

۱۳۸۶ / ۱۲ / ۱۳

مهرماه ۱۳۸۴

۹۴۷۵۰

تقدیم به

تمام «هستی» ام،

یگانه «مادر و پدرم»....

با سپاس قلبی از همسر عزیزم محمد،

که درد اندیشه اش در تمام طول مسیر یار و یاورم بود...

در آغاز، خداوند را شاکره که فرصت قدم نهادن در این مسیر را به من اعطا فرمود، و در طی آن نگرشی تازه و اندیشه ای نو به من بخشید. مسیری که اتمام آن جز با عنایت و فضلش و نیز همدلی و مساعدت عزیزانی که در این راه یاری ام نمودند، میسر نبود.

ابتدا از استاد عزیز، ارجمند و گرانقدرم، جناب آقای دکتر رازجویان کمال تشکر را دارم، بزرگواری که در محضرش چگونه «اندیشیدن» را آموختم؛ و هر بار، در هر جلسه مشاوره که گاه ساعتها به طول می انجامید چون پدری مهربان، دلسوزانه هدایتم نمودند؛ و من به یمن این تحقیق توانستم از کوله بار معرفت و دانش وجودشان، توشه ای گردآورم که به مدد الهی در تمام مسیر مال و آینده زندگی، یار و یاورم باشد.

سپس از آقای دکتر آیت الهی، استاد ارجمندم در سالهای به یادماندنی تحصیل در دانشکده، که در طول این تحقیق نیز با مساعدت تمام یاریم نمودند، بسیار سپاسگزارم.

در آخر تشکر و سپاس قلبی خود را نثار خانواده عزیز و مهربانم می کنم:

یگانه پدر و مادری که همواره، عاشقانه و از سر مهر، مشوقم بوده اند و در ایجاد فرصت پژوهش و نگارش این رساله نقش ارزنده ای داشته اند. همکاری و لطفی بی دریغ، که اگر نبود، هرگز توان حرکت در مسیر تحقیق و اتمام آن را نمی یافتم.

همچنین، فواهر عزیز و مهربانم، مهیاد، که در طول این مسیر و بویژه در بخش ارائه نهایی آن به من کمک و مساعدت فراوان نمود.

و امیدوارم این تمقیق همانگونه که دریچه ای تازه فراروی ذهنم گشود و نگاهم را
متمول نمود، انگیزه و مقدمه ای باشد در مسیر آینده ی تمقیق و پژوهش...

الهام فواجه پور

مهرماه ۱۳۸۴

برگه ارزیابی و امتیاز

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	چکیده
فصل اول : مقدمه، اهداف ، روش	
۲	۱-۱) روند شکل گیری سوال و تحقیق و تبیین آن
۶	۲-۱) شرح روایی و اعتبار بیرونی تحقیق
۸	۳-۱) شرح ویژگیهای تحقیق و تعیین روش
۱۰	۴-۱) شرح و بررسی «تئوری برخاسته از زمینه»
۱۰	۱-۴-۱) سابقه و ویژگی روش
۱۱	۲-۴-۱) پژوهشگر
۱۱	۳-۴-۱) منابع اطلاعاتی و متون علمی
۱۲	۴-۴-۱) مراحل روش «تئوری برخاسته از زمینه»
۱۵	۵-۴-۱) کدگذاری آزاد
۱۵	۶-۴-۱) کدگذاری محوری
۱۶	۷-۴-۱) کدگذاری گزینشی
۱۸	۵-۱) چگونگی روند تحقیق با استفاده از روش «تئوری برخاسته از زمینه»
۱۸	۱-۵-۱) ساحت اول
۱۸	۲-۵-۱) ساحت دوم
۱۹	۳-۵-۱) ساحت سوم
۲۰	۶-۱) دلایل توجیه و روایی استفاده از منبع ادبیات شعری ایران

- ۲۰ (۱-۶-۱) بنیان هستی‌شناسی و معنی‌شناسی مشترک
- ۲۱ (۲-۶-۱) وجود مشترکات در ایده‌های معماری و شعر
- ۲۳ (۳-۶-۱) ادبیات شعری بعنوان نظریه مردمی مستمر
- ۲۵ (۴-۶-۱) «کلامی» بودن شعر و نقش آشکار سازی آن

فصل دوم: Open coding (کدگذاری آزاد)

- ۲۸ (۱-۲) مقدمه
- ۳۱ (۲-۲) Open coding (کدگذاری آزاد) با استفاده از لغت نامه‌های فارسی و انگلیسی
- ۳۲ (۱-۲-۲) جستجو در لغت نامه‌های فارسی
- ۳۶ (۱-۱-۲-۲) کدهای مستخرج از لغت نامه‌های فارسی
- ۳۷ (۲-۲-۲) جستجو در لغت نامه‌های انگلیسی
- ۳۹ (۱-۲-۲-۲) کدهای مستخرج از لغت نامه‌های انگلیسی
- ۴۰ (۳-۲) Open coding (کدگذاری آزاد) با استفاده از تئوریهای معماری
- ۴۱ (۱-۳-۲) جستجو در مقاله الکساندر از کتاب The Nature of order
- ۴۶ (۱-۱-۳-۲) کدهای مستخرج از مقاله الکساندر
- ۴۷ (۲-۳-۲) جستجو در کتاب «تئوری شکل خوب شهر»
- ۴۹ (۱-۲-۳-۲) کدهای مستخرج از کتاب تئوری شکل خوب شهر
- ۵۰ (۳-۳-۲) Modes of Insideness & Outsideness مقاله جستجو در
- ۵۲ (۱-۳-۳-۲) Modes of Insideness & Outsideness مقاله مستخرج از
- ۵۳ (۴-۳-۲) Environmental mediation مقاله جستجو در
- ۵۴ (۱-۴-۳-۲) Environmental mediation مقاله مستخرج از

۵۵	Beyond four walls and a Door مقاله جستجو در	۵-۳-۲
۵۵	Beyond four walls and a Door از مقاله مستخرج کدهای	۱-۵-۳-۲
۵۶	Enclosure Defined مقاله جستجو در	۶-۳-۲
۵۷	Enclosure Defined از مقاله مستخرج کدهای	۱-۶-۳-۲
۵۸	جستجو در ادبیات منظوم ایران	۴-۲
۵۹	روش کد کردن اشعار	۱-۴-۲
۶۱	Open coding (کدگذاری آزاد) اشعار	۲-۴-۲
۶۴	مقایسه	۵-۲
۶۵	مقایسه نزدیک (Close – in comparison)	۱-۵-۲
۷۰	مقایسه دور (Far-out comparison)	۲-۵-۲
۷۲	ساز مخالف (تکنیک Waving the red flag)	۶-۲
۷۳	تکنیک پاندولی (Flip – flop)	۷-۲
۸۴	جمع بندی	۸-۲
۷۶	فهرست کدهای مستخرج از فصل کدگذاری آزاد	۱-۸-۲

فصل سوم: Axial coding (کدگذاری محوری)

۸۵	مقدمه	۱-۳
۸۶	کدگذاری محوری (Axial coding) بر اساس دو مقوله سلب و ایجاب	۲-۳
۸۷	کدهای مربوط به «سلبی بودن» حصار	۱-۲-۳
۹۰	کدهای مربوط به «ایجابی بودن حصار»	۲-۲-۳
		کدگذاری محوری بر اساس سه مقوله «حکمت حصار»،	۳-۳
۹۵	«نحوه ظهور حصار» و «نتیجه حصار»	

- ۹۶ کدهای مربوط به حکمت حصار (۱-۳-۳)
- ۹۸ کدهای مربوط به نحوه ظهور حصار (۲-۳-۳)
- ۹۹ کدهای مربوط به نتیجه حصار (۳-۳-۳)
- ۱۰۰ کدگذاری محوری بر اساس مقولات عشر (۴-۳)
- ۱۰۱ کدهای مربوطه به مقوله «کیف» (۱-۴-۳)
- ۱۰۴ کدهای مربوط به مقوله «کم» (۲-۴-۳)
- ۱۰۵ کدهای مربوط به مقوله «أین» (۳-۴-۳)
- ۱۰۵ کدهای مربوط به مقوله «متی» (۴-۴-۳)
- ۱۰۵ کدهای مربوط به مقوله «وضع» (۵-۴-۳)
- ۱۰۶ کدهای مربوط به مقوله «ملک یا له» (۶-۴-۳)
- ۱۰۶ کدهای مربوط به مقوله «اضافه» (۷-۴-۳)
- ۱۰۷ کدهای مربوط به مقوله «جوهر» (۸-۴-۳)
- ۱۰۸ کدهای مربوط به مقوله «فعل» (۹-۴-۳)
- ۱۰۹ کدهای مربوط به مقوله «انفعال» (۱۰-۴-۳)
- ۱۰۹ جمع بندی (۵-۳)

فصل چهارم: Selective coding (کدگذاری گزینشی)

- ۱۱۰ مقدمه (۱-۴)
- ۱۱۱ جایگاه ها یا نقش های حصار (دیاگرام حصار) (۲-۴)
- ۱۱۶ شکل گیری پارادایم علیت در باب حصار (۳-۴)
- ۱۱۷ ارائه روایت هایی از حصار (۴-۴)

۱۱۸	داستان حصار (روایت اول) (۱-۴-۴)
۱۱۸	بیان اول (۱-۱-۴-۴)
۱۱۹	بیان دوم (۲-۱-۴-۴)
۱۲۱	داستان حصار (روایت دوم) (۲-۴-۴)
۱۲۵	داستان حصار (روایت سوم) (۳-۴-۴)
۱۲۹	نگاهی به آینده

پیشنهاداتی در حیطة طرح حصار بر مبنای «فهم» آن

I	اول: ارائه شاخص های هادی طرح
III	دوم: توجه به شاخص ها در ارتباطشان با جایگاه حصار بر اساس راهبرد طراح

ضمائم

۱۳۱	بخش اول: گفتاری در مضامین بوطیقایی «حصار» با تکیه بر ادبیات و معماری ایرانی
۱۵۴	بخش دوم: متن اصلی مقالات خارجی
۱۸۰	منابع و مأخذ
۱۸۴	Abstract

چکیده:

تحقیق حاضر، تلاشی است در جهت پاسخگویی به سوالی که هدفش تبیین ماهیت و وجوه و حدود حصار است. حصار که یک عنصر و رکن مهم در معماری است و در صورت فهم و شناخت زیربنایی آن، می توان تعمیق نگرش، تصحیح فرآیند طرحی و حصول نتایج مثبت آنرا در حیطه معماری و شهرسازی انتظار داشت.

بدین منظور برنامه ای مدون در قالب روش تحقیق کیفی، با شیوه ای مناسب به نام Grounded Theory اجرا گردید. این روش شناخته شده (Grounded Theory)، شیوه ای کارآمد و مؤثر است که با مجموعه ای از بخشها و تکنیک ها، پژوهشگر را در سمت پاسخگویی به سوال خویش، با استفاده از متن و زمینه اطلاعات و فارغ از تعصب و پافشاری بر نظریات از پیش تعیین شده حمایت می نماید.

در این رساله به مدد این روش و با طی مراحل مختلف آن به تبیین تفصیلی ویژگی های کمی و کیفی حصار و مفاهیم و معانی و نحوه ظهور آن پرداخته و در آخر به شرحی روایت گونه از حصار رسیدیم که بر اساس پارادایم علیت و -ر صدق تبیین جایگاه حصار در زندگی و معماری، مجرد از زمان و مکان خاص ارائه گردیده است؛ و مجموع این بخشها فهم حصار را به طور عمقی و زیر بنایی، جهت پایه گذاری طرح اندیشمندانه آن امکان پذیر می نمایند.

فصل اول

مقدمه ، اهداف ، روش

۱-۱) روند شکل گیری سوال تحقیق و تبیین آن

مطلوبیت و ارزش فضای زیستی، چه در مقیاس معماری و چه در مقیاس شهری، وابسته به عوامل و عناصر متعددی است که دقت در کیفیت و اصالت هر یک از آنها، شرط ارتقاء کلیت مجموعه و سلامت روانی و جسمی انسانهاست.

شهر، به لحاظ کالبدی، مجموعه ای از واحدهایی بصورت یک بنا- اعم از مسکن و غیر آن- در کنار دسترسی ها و سایر فضاهای عمومی است. هر تک بنا نیز بالنفسه متشکل از اجزاء و عناصر فضایی و کالبدی است که واحدها و ارکان سازنده آن بنا را تشکیل می دهند. این ارتباط و سلسله مراتب کل و جزء، از تک عنصر عضو یک بنا، تا بنای عضو شهر و آنگاه کلیت شهر، رشته ای زنجیره وار و توالی مند را می سازد که تاثیر هر یک از دانه های زنجیر و یا اجزاء را بر کل آن غیر قابل انکار می کند.

بنابراین بالغ نبودن و بروز بحران و نابهنجاری، حتی در یک عنصر و رکن از اجزاء فضایی- کالبدی یک بنا، می تواند تاثیر منفی خود را بر کلیت ساختار مجتمع زیستی بنهد.

چنین تاثیری، چه مثبت و چه منفی، بویژه در مورد آن گروه از عناصری که جنبه «واسط» و «مشترک» بین تعدادی از واحدهای سازنده شهر یعنی آثار معماری و فضاهای متشکله را دارند، بیشتر احساس می شود. طبیعی است که ظهور انحطاط در طرح چنین عناصر خاص و حساسی، بر تمامی بخش های فضایی که در این عناصر مشترکند، تاثیر منفی می نهد و آنگاه چنین تاثیری، ضمن انتقال به مقیاس بزرگتر، چندین و چند برابر بزرگتر و منفی تر می شود. جایگاه عنصری به نام «حصار» در معماری و بالنتیجه- شهر سازی، یک مثال شاخص برای فرایند فوق الذکر است.

با تأمل در بدنه شهرهایی که امروزه در آن زندگی می‌کنیم؛ و از نظر گذراندن وضعیت ظاهری و کارکردی حصار در این شهرها؛ می‌توانیم مقایسه‌ای با آنچه در شهرهای قدیم ایران وجود داشته و نیز منزلت حصار در آن شهرها، انجام دهیم. حصار در معماری شهرهای امروز ایران، غالباً خود را به شکل عنصری عملکردی و تک بعدی نشان می‌دهد. عنصری که تنها به عنوان یک دیوار صرف و مانع فیزیکی ظاهر می‌شود و در بیننده تصویر صورتی فاقد مضمون و جسمی فاقد روح را از خود به نمایش می‌گذارد. حصار در چنین مرتبه نازلی از ظهور، یعنی وجود فیزیکی محض، خود را بر فضای شهری تحمیل می‌کند. انباشتگی فضای شهری از چنین عناصری، به جای تأثیرات مثبت در تعدیل نابهنجاریهای سیمای شهری، آشفته‌گی آنرا افزون‌تر می‌نماید.

نظر به مصادیق معماری حال و گذشته، به نحو معنی‌داری سوال برانگیز است. چگونه است که بر خلاف نقش محسوس حصار در کیفیت و تعریف فضاهای معماری خانه‌های سنتی ایران، حصارهای امروزی - بویژه در معماری مسکونی - بازده محسوسی در تأمین ویژگیهای حسی و عملکردی مطلوب فضا و یا پوسته‌های شهری ندارند؟ چگونه با وجود پیشرفت فن‌آوری و قابلیت‌های ساخت، حصارهای امروز هنوز نتوانسته‌اند در بهبود کیفی و نظم بخشی به نماهای شهری مفید واقع شوند؟ چگونه است که حتی اگر به خانه‌هایی که در مجاورت یکدیگر و در یک همسایگی واقعند نگاه کنیم، به سادگی می‌توانیم آشفته‌گی را در سیمای آنها ملاحظه کنیم؟ این تغییرات ملموس و محسوس در نقش و شأن حصار را به چه واقعیت پنهانی می‌توان نسبت داد؟

در اینجا پیش از هر چیز، همچون هر پدیده دیگر، باید به سراغ «نگرش» و «بینش» و میزان و نوع «فهم» جامعه و معماران از آن پدیده رفت تا ماهیت رویکردها و تفاوت آنها را به طور ریشه ای بنگریم. نوع و عمق نگرش و فهم از یک پدیده، چگونگی ایجاد و شکل دادن به آن را پایه گذاری می کند. انسان متکی بر «شناخت» است و بر اساس همین شناخت - در هر ترازوی که باشد - به ساخت دست می زند، و بنابراین «فهم» و «شناخت» پیش در آمد هرگونه اقدام ارادی و عقلی، از جمله طراحی صحیح و پایدار، محسوب می گردد. بدینسان تفاوت های فاحشی که در طرح عناصر معماری، به صورت اوج و حضيض دیده می شود و در طرح «حصار» نیز قابل مشاهده است، بیش از هر چیز در نوع و میزان «فهم» آن ریشه دارد. فهمی که بستر فکری لازم جهت ظهور صور متعالی حصار را فراهم کرده، و گاه به واسطه عدم کمال و عمق کافی به ظهور مصادیق ضعیف و بحران آفرین منتهی گشته است.

معماری گذشته شهرهای ارگانیک، چون سیستمی منظم و متشکل از اجزاء و عناصر مختلف است، که هر کدام با ویژگی ها و خصوصیات مشخص کمی و کیفی و با بار معنایی خاص خود، در جایگاه مناسبی قرار گرفته اند و همه با هم در جهت تحقق اهداف این سیستم عمل می کنند. در چنین مجموعه منظمی، ارزش و اعتبار هر جزء به اندازه کل سیستم بوده و پرداختن به هر بخش به عنوان جزئی که موفقیت کل در گرو آن است مهم و قابل اعتنا بوده است. «حصار» نیز در سیستم معماری ایرانی «جزء» مهم و قابل اعتنایی بوده است که با توجه و درک و فهم آن، ساختار مناسبی برایش ارائه کرده و به آن علاوه بر عملکرد، وجوه معنایی نیز بخشیده اند.

استفاده از «حصار» در گذشته با بهره بردن از معانی و مضامین محتوایی آن باعث ایجاد امنیت و آرامش می شد. در حالیکه امروزه با بی اعتنایی به وجوه معنایی و ماهیتی حصار و غفلت از مضامین محتوایی آن، هم در سیمای شهر و هم در عرصه بندی ها و حریم ها تاثیرات منفی شدید حاصل از این بی اعتنایی بصورت نابهنجاری های شکلی و عملکردی ظهور یافته است.

اکنون دوباره به یادآوریم که علت اساسی کاربرد غلط و بحران در ساخت یک عنصر، عدم درک صحیح معنا و ماهیت و وجوه و حدود آن است. اگر چیزی را درست بفهمیم، می توانیم آن را درست بکار بگیریم و اگر معنا و قدر و شأن معنوی و مادی اش را ادراک و تبیین کنیم، می توانیم آن را در جایگاه واقعی خویش بنشانیم. بی مقداری حصار امروز که ناشی از فراموش کردن و یا ندانستن «معنی» و مفهوم «واقعی حصار است نگارنده را بر آن داشت تا به این موضوع توجه بیشتری کرده و آن را مورد بررسی قرار دهد. ما در این تحقیق به دنبال دادن دستورالعمل و کاتالوگ برای حصار نیستیم، بلکه هدف اصلی ما بررسی بنیادی و زیربنایی و ریشه ای حصار و در واقع رسیدن به درک و فهم واقعی آن به صورت تفصیلی است.

بنابراین هدف اصلی این تحقیق رسیدن به «فهم» و درک زیربنایی و بنیادی حصار است که از طریق پاسخگویی به سؤالات زیر محقق می شود:

اول - «حصار» چیست؟

دوم - ماهیت، معنا و مفهوم حصار چیست؟

سوم - وجوه و حدود حصار چیست؟

۲-۱) شرح روایی و اعتبار بیرونی تحقیق

همانگونه که ذکر شد، هدف تحقیق رسیدن به «فهم» و درک زیربنایی حصار است که امیدواریم با پاسخ به سوالات مطرح شده، از طریق این تحقیق بدان دست یابیم.

اصولاً در دانش شناخت نظریه ها پنج نتیجه یا فایده کلی ممکن است بر یک تحقیق نظری منطبق باشد که هر یک به تنهایی می تواند توجیه گر اعتبار بیرونی آن تحقیق باشد. این فواید و نتایج عبارتند از:

۱) Typology	گونه شناسی
۲) A Sense of understanding	نوعی از فهم
۳) Explanations of past events	تفسیر وقایع گذشته
۴) Predictions of future events	پیش بینی وقایع آینده
۵) The potential for control of events	قابلیتی برای کنترل وقایع

در مورد این تحقیق، به اقتضای موضوع و مبانی فکری حکم، بیشتر نتیجه دوم یعنی A sense of understanding یا «نوعی از فهم» محوریت می یابد. به عبارت دیگر با بیان داستان حصار و تبیین وجوه و حدود آن «نوعی از فهم» یا «درک تازه ای» از محصوریت در ذهن معماران به وجوه خواهد آمد. فکر و ذهنیت عمیق تری که مبنای استفاده صحیح و خودآگاهانه تر حصار در طراحی معماری خواهد شد.

نخستین گام و بنیادی ترین مرحله در مسیر تصحیح کاربرد حصار در معماری و جایگاه آن در شهرسازی، عبارت است از نوعی تبیین تفصیلی «حصار» از نظر مفهوم، معانی، وجوه و حدود و تصورات ذهنی مرتبط با آن، و به عبارتی «داستان» و «ماجرای» حصار و محصوریت که در این رساله به آن پرداخته می شود.

در صورت رسیدن به مقصد یاد شده از طریق این تحقیق، هم نوعی فهم حسی و اجمالی نسبت به حصار حاصل می شود که می تواند سبب تعمیق نگرش معماران به حصار شود، و هم نوعی فهم تفصیلی که از طریق تشریح و ذکر وجوه و حدود حصار صورت می گیرد. بدین ترتیب مجموعه ای منظم، دسته بندی شده و مدون از ویژگی های کمی و کیفی «حصار» در اختیار معمار قرار می گیرد، تا به اقتضای نیاز خود و مقتضیات طرح، به آن ویژگیها توجه خودآگاه مبذول دارد و با ملحوظ نمودن آن وجوه و حدود در طراحی خود، نمونه های فکر شده و با معنی از حصار ایجاد کند. بدین ترتیب در مجموع با بهبود نگرش معمارانه به حصار و فهم عمیق آن، و تلاش در جهت برخورد محتواگرا و خودآگاه با آن، روند طراحی حصار و محصوریت، تصحیح و روشن می شود و نوع مواجهه طراح با حصار ارتقاء می یابد. بی شک مصادیق حاصل از چنین فرایندی، در قالب حصارها و محصوریت های فکر شده و با معنی، هم در مقیاس واحدهای زیستی و عملکردی معماری و هم در سیما و فضای شهری اثر مثبت خود را نشان خواهد داد. و به بیان دیگر، شهر به معمار کلان بهتری دست خواهد یافت.